

**SAMASTUTTAVAN HENKILÖHAHMON LUOMINEN
CASE HEIDI KÖNGÄS, SANDRA**

Leena Kajanus-Kujala
Kandidaatintutkielma
Kirjoittaminen
Jyväskylän avoin yliopisto
Kevät 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä Leena Kajanus-Kujala	
Työn nimi Samastuttavan henkilöhahmon luominen – Case Heidi Köngäs, Sandra	
Oppiaine Kirjoittaminen	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Kevät 2023	Sivumäärä 27
<p>Tiivistelmä</p> <p>Kandidaatintutkielman tavoitteena on selvittää, millaisia keinoja kirjoittaja käyttää kirjoittaessaan samastuttavaa hahmoa sadan vuoden takaisesta fiktiivisestä henkilöstä. Tutkimusaineistona on vuonna 2017 julkaistu Heidi Köngäksen <i>Sandra</i>. Teoksen tapahtumat sijoittuvat Suomen sisällissodan vuosiin. Kirjan päähenkilönä on Sandra, jonka päiväkirjamerkinnot ovat tarkasteluni kohteena. Tutkielman teoreettisena kehyksenä käytän McAdamsin elämäkertaa-analyysia, tutkimusmetodinä Hännisen kolmevaiheista lukuohjetta.</p> <p>Henkilöhahmoon samastuminen rakentuu pitkälti siitä, miten kirjoittaja muodostaa kuvaa hahmosta. Heidi Köngäs johdattelee lukijaa tehokkaasti kohti Sandran hahmoon samastumista sekä tekstin rakenteen että sisällön avulla. Hän kirjoittaa niin, että Sandran henkilöahmossa on tunnistettavissa McAdamsin persoonallisuustasot eli persoonallisuuspiirteet, selviytymis- ja sopeutumistavat sekä hahmon narratiivinen identiteetti. Näistä on Sandran henkilöahmossa tunnistettavissa selvimmin kolme piirrettä: luotettavuus, empaattisuus ja sovinnaisuus, joita voisi kutsua McAdamsia mukaellen keskeisiksi teemoiksi. Näitä piirteitä Köngäs hyödyntää tehokkaasti ja monipuolisesti auttaen lukijaa samastumaan Sandran hahmoon. Köngäs kirjoittaa yksityiskohtaisesti arjen tapahtumista, mutta kuvaa samalla riittävän laaja-alaisesti tilanteita, joissa hän rakentaa esimerkiksi hahmon taustatarinaa.</p> <p>Taitavana kirjoittajana Heidi Köngäs tavoittaa hyvin sisällissodan aikaisen nuoren naisen kokemusmaailman ja kirjoittaa hänen elämästään sellaisia ulottuvuuksia, joiden avulla lukija pystyy samastumaan hahmon piirteisiin.</p>	
Asiasanat Samastuminen, henkilöahmo, kirjoittaminen	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

KUVIOT

Kuvio 1. McAdamsin persoonallisuuden tasot..... 7

Kuvio 2. Köngäksen käyttämät elementit samastuttavan henkilöahmon rakentamisessa
McAdamsin kolmikerroksisen persoonallisuusmallin pohjalta..... 18

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. KESKEISET KÄSITTEET SEKÄ TUTKIMUKSEN TEORIATAUSTA JA TUTKIMUSMETODI	4
2.1 Keskeiset käsitteet: samastuminen ja henkilöahmo	4
2.2 Teoriatausta ja tutkimusmetodi	5
3. KIRJOITTAJAN VALINNAT	8
3.1 Uskottava henkilöahmo	8
3.2 Empaattinen henkilöahmo	11
3.3 Sovinnainen henkilöahmo	13
4. TUTKIMUKSEN TULOKSET	17
5. POHDINTA	20
KIRJALLISUUS	22

1. JOHDANTO

Joskus tehdään helpommaksi, vaikka on minun tieni ollut ihan tarpeeksi havunneulasia täynnä.¹

Arkihavaintojeni mukaan viime vuosina on ilmestynyt silmiinpistävän paljon Suomen sotien ajan kirjallisuutta. Selaillessani pääkaupunkiseudun yleisten kirjastojen ja Kansalliskirjaston hakupalveluja totesin havaintoni olleen oikean suuntainen. Esimerkiksi Suomen sisällissotaa käsittelevää suomalaista kaunokirjallisuutta ilmestyi poikkeuksellisen runsaasti 2000-luvulla, erityisesti 2018, jolloin sisällissodasta oli kulunut sata vuotta. (Helmet 2023; Kansalliskirjasto 2023.)

Kirjallisuuden sisältö on toki muuttunut vuosikymmenten myötä: heti sotien jälkeen ilmestyneessä kirjallisuudessa pääpaino on ollut rintamalla olleiden miesten kokemuksissa. Miehet hallitsivat niin sotaa, rakentamista kuin rahan hankkimista. Myös kodin ulkopuolinen yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja politiikka olivat miltei täysin miesten maailmaa. Kirjallisuudessa kulttuurista normistoa kuvaa mielestäni hyvin tuttavani toteaminen: ”Täällä *Pohjantähden* alla kirjoissakin syntyy lapsia kuin hihnalta ja ne kaikki on poikia ja äidit niitä hoitaa.” Viime vuosina ilmestyneissä kirjoissa painottuu enemmän naisten ja perheiden näkökulma. Ne ovat edelleenkin selviytymistarinoita, mutta tällä kertaa kuvausta sitkeistä ja uhrautuvista naisista.

Aiheeltaan melko tavanomainen on 2017 ilmestynyt Heidi Köngäksen *Sandra*. Köngäs on helsinkiläinen kirjailija, ohjaaja ja tuottaja. Monet kirjablogit ja kustantajat kehuvat häntä hyväksi suomalaisen sielunelämän kuvaajaksi. Romaani *Dora, Dora* oli Finlandia-palkintoehdokkaana vuonna 2012 ja *Sandra* sai 2018 Kirjakauppaliiton, Libro ry:n ja Suomen kirjastoseuran myöntämän Kiitos kirjasta -mitalin.

Kirjassa tapahtumat alkavat siitä, kun Sandran reilu viisikymppinen tyttärentytär Klaara löytää isovanhempiensa torpan vintiltä vanhoja papereita, almanakkoja merkintöineen ja Mikko-vaarinsa allekirjoittaman torpan kontrahdin eli pienen maapalan vuokrasopimuksen. Varsinaisesti kirjasta ei selviä, löytääkö Klaara

¹Köngäs, 2017, 29.

isoäitinsä tai muiden päiväkirjoja, mutta kirja rakentuu Klaaran, Sandran ja Lyytin, Sandran Janne-puolison siskon, päiväkirjamerkinnoille.

Päiväkirjassaan Sandra muistelee aluksi lapsuuttaan. Monenlaisen puutteen ja köyhyyden keskellä elävä perhe joutuu luovuttamaan Sandran yhdessä veljensä kanssa huutolaislapsiksi. Näistä ja muistakaan Sandran lapsuuteen ja nuoruuteen viittaavista ajoista kirjassa on vain lyhyitä otteita. Pääasiassa kirja keskittyy Sandran ja Jannen avioliiton aikaisen elämän kuvaamiseen. He rakentavat torpan, saavat lapsia ja elävät tavallista torpparin työteliästä elämää. Elämässä on monia haasteita, mutta paljon myös onnen ja tyytyväisyyden hetkiä.

Kirjan puolivälissä tapahtuu muutos, kun kerronta etenee sisällissotaan ja sen monimuotoisiin seurauksiin. Janne joutuu vastoin tahtoaan punakaartiin. Sen seurauksena Sandran vastuulle jäivät kaikki työt ja tehtävät lasten hoidosta torpan taksvärkkiin eli vuokratilallisen päivätyövelvollisuuteen isäntätalolle. Samassa taloudessa asuvat Jannen vanhemmat ja kausittain palaava Lyyti auttavat jonkin verran lastenhoidossa, mutta Sandran työmäärä vaikuttaa kaikin puolin kohtuuttomalta ja elämä monissa tilanteissa äärimmilleen viedyltä selviytymistaistelulta. Eikä Sandra oikein edes ymmärrä, mistä sisällissodassa syvimmiltään on kysymys, mikä selviää jo kirjan takakannen esittelystä.

Minun järkeeni ei millään mahdu, että tästä Ylä-Väärin kulmasta tuli äkkiä niin tärkeä maakaistale, että siitä pitää talvipakkasilla taistella oikein pyssyjen kanssa ja pistimet ojossa. - Sisällissota pyyhkäisee Sandran kotipihaan ja kaikki muuttuu. Kohtalokkaiden päivien ja unettomien öiden mittaan Sandran on vain jaksettava. Jaksettava vaikka maailma on kääntynyt ylösalaisin. ²

Minua kiinnostaa, millaisen kuvan 2000-luvun romaani antaa Suomen sisällissodan ajan naisesta. Mietin, millainen haaste kirjoittajalle on tavoittaa tuon ajan naisen todellisuutta. Pohdin, kykeneekö kirjoittaja kirjoittamaan henkilöahmoja niin, että minä lukijana kykenen samastumaan niihin. Kandidaatintutkielmani tavoitteena onkin tutkia, millaisia keinoja kirjoittaja käyttää kirjoittaessaan samastuttavaa hahmoa sadan vuoden takaisesta fiktiivisestä henkilöstä.

Tutkielmassani paneudun Sandran henkilöahmoon. Tutkimuskysymys on: Miten Köngäs kirjoittaa Sandran henkilöahmon samastuttavuutta? Tutkimusaineistoksi olen valinnut teoksesta vain Sandran päiväkirjamaiset tekstit. Koin ne niin rikkaiksi ja laaja-alaisiksi, etteivät muut päiväkirjamerkinnot tarjonneet erityistä lisäarvoa tutkimuskysymyksen näkökulmasta.

Samastuttavuuden tutkimus on melko vähäistä merkittävimmän proosakirjallisuuden tutkimuksen alalla opinnäytetutkielmia lukuunottamatta. Se on kuitenkin keskeinen kirjallisuuden käsite, joten kiinnostus sitä kohtaan kasvaneen tulevaisuudessa. (Pitkäperko 2022, 2.) Draamakirjallisuudessa tilanne on toinen. Aristoteleesta lähtien alalla on tutkittu ja selvitetty draaman olemusta ja rakennetta.

²Köngäs, 2017, takakansi.

Myöhemmin vanhentuneita käsitteitä on selkiytetty ja laajennettu koskemaan erilaisia kirjallisuuden lajeja, mikä tulee esille myös käyttämässäni lähdekirjallisuudessa. Käsitteiden selkeyttämisen myötä henkilöhahmoon samastumisen luominen on noussut osaksi tekstin tavoiteltavaa rakennetta. (Vrt. Hiltunen 1999.)

2. KESKEISET KÄSITTEET SEKÄ TUTKIMUKSEN TEORIATAUSTA JA TUTKIMUSMETODI

Tutkimukseni keskeisin käsite on samastuminen. Käytän usein myös käsitettä henkilöahmo, joten lyhyt katsaus siihen on paikallaan. Teoriataustana käytän McAdamsin elämäntarina-analyysia ja tutkimusmetodina Hännisen kolmevaiheista lukuohjetta. Näiden käsitteiden, teorian ja tutkimusmetodin avulla pyrin selvittämään sitä, millaisia keinoja Köngäs käyttää kirjoittaessaan samastuttavaa henkilöahmoa.

2.1 Keskeiset käsitteet: samastuminen ja henkilöahmo

Samastuminen on käsitteenä laaja-alainen. Pitkäperko (2022, 5) kuvaa samastumista yhteenkuuluvuuden tunteena toiseen ihmiseen tai henkilöahmoon ja tämän kokemuksiin tilanteisiin ja tapahtumiin. Oksasen (2011, 29, 84) mukaan samastuminen edellyttää sitä, että henkilöahmo muistuttaa lukijaa tai hahmo elää sellaisessa elämäntilanteessa, missä lukija on ollut tai voisi kuvitella olevansa. Samastuminen voi olla myös omien piirteiden tunnistamista toisesta. Hiltunen (1999, 151) puolestaan kuvaa samastumista symbolisena tasona, joka tarjoaa lukijalle mahdollisuuden kuvitella tarina omaan elämään sovellettavana ratkaisumallina. Teoksen henkilöt antavat symbolisen mallin, miten selviytyä lukijaa koskettavista elämänkriiseistä. Lukija samastuu tekstin henkilöahmoon silloin, kun hän tunnistaa siitä omat taistelunsa, pelkonsa, konfliktinsa ja toiveensa.

Käkelä-Puumalan (2008, 240) mukaan henkilöahmo ei ole ihminen vaan ihmisen kuva, kaltainen, ihmistä esittävä eli representoiva hahmo. Henkilöahmo ei siis ole synonyymi ihmiselle, vaan korkeintaan ihmistä esittävälle hahmolle. Näin henkilöahmo voi olla esimerkiksi robotti, eläin tai täysin kuvitteellinen olento. Hosiaislouma (2016, 307) taas määrittelee henkilöahmon ihmisen kautta. Hänen

mukaansa henkilöahmo on ”sanataideteoksessa henkilö, jonka ulkomuotoa, ajatuksia ja/tai toimintaa kuvataan.” Tosiasiassa lienee kuitenkin merkityksetöntä, onko kyseessä ihminen vai ei-ihminen. Oleellista on se, että hahmosta kirjoittaminen rakentuu niillä ehdoilla, jotka ovat lukijalle tuttuja omasta kokemusmaailmastaan. Tällöin lukijan mielikuvitus vaikuttaa tekstin konkretisoimiseen, mikä puolestaan mahdollistaa samastumisen syntymisen. (Palmer 2004, 3, 201–202.)

Mielestäni samastumisessa liikutaan hermeneuttisen kehän tuntumassa. Lukija on dialogisessa suhteessa henkilöahmon kanssa – hän peilaa jatkuvasti itseään henkilöahmoon ja muuttaa näkemyksiään ja käsityksiään paitsi itsestään myös kohteestaan. Jotta dialogi pystyy rakentumaan saumattomaksi, täytyy myös kirjoittajan pystyä asettumaan kirjoittamansa henkilöahmon asemaan. Kirjoittajan on siis tunnettava läpikotaisin kirjoittamansa henkilöahmo ja mietittävä, miten hahmo missäkin tilanteessa toimii. Sen myötä lukija voi samastua teoksen henkilöahmoon.

Henkilöahmoa voidaan tarkastella eri näkökulmista joko suoran tai epäsuoran tekstin kautta; molemmat vaikuttavat lukijalle muodostuvaan käsitykseen henkilöahmosta ja siitä, mihin lukija kykenee samastumaan. Suoraa tarkastelunäkökulmaa edustaa muun muassa kuvaus Sandran kuvaamasta työhetkestä:

Koko perjantain pesin miesten vaatteita, hakkasin kartulla likaa pois, laikkuja irti ja puhtautta esiin.³

Epäsuorasta tekstistä esimerkkinä on seuraava kuvaus tilanteesta, missä hermeneuttisen tulkintani mukaan Sandraa ahdistaa isän kuolema ja äidin sairaus. Yritän kuitenkin pitää mielessäni Oksasen (2011, 20) muistutuksen tulkinnan merkityksestä: henkilöahmon elämä alkaa kirjallisuudessa siitä, mistä kirjoittaja sen aloittaa. Kaikki tulkinnat tehdään yksinomaan tekstissä annettujen tietojen perusteella.

Katsoin klasista ulos, sinisiä kukkia ei ollut enää ollenkaan, mutta valkoisia enemmän. Meidän Hippu tuli minun viereeni ja vedin sen kainaloon ja silitin sitä, se tykkäsi siitä.⁴

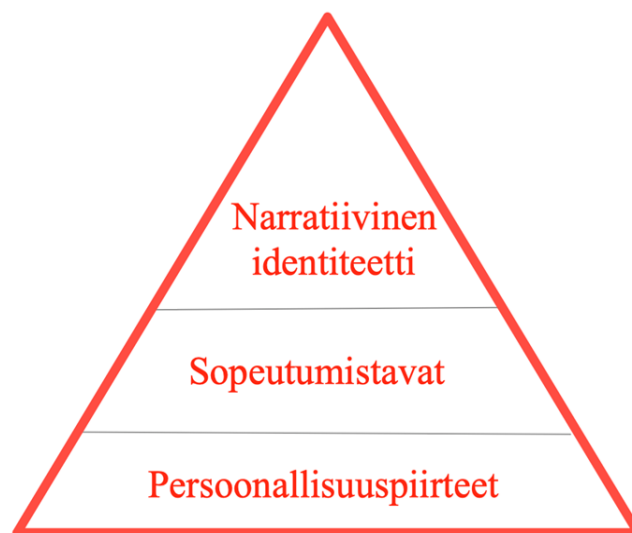
2.2 Teoriatausta ja tutkimusmetodi

Tutkielmassa käytän McAdamsin (2012, 18–24; 2013, 276–288; vrt. Hänninen 2018, 173–174.) kehittämää elämäntarina-analyysia, mitä hän käyttää elämäntarinoiden tutkimuksen menetelmänä. McAdams on yhdysvaltalainen professori, jonka mukaan ihmisen syvä tunteminen edellyttää sitä, että hänessä on tunnistettavissa persoonallisuuden kolme tasoa, jotka ovat vuorovaikutuksessa

³Köngäs, 2017, 65.

⁴Köngäs, 2017, 44.

keskenään ja rakentuvat toistensa päälle (kuvio 1). Ensimmäisenä tasona ovat ihmisen persoonallisuuspiirteet. Ne kuvaavat ihmisen käyttäytymis-, ajattelu- ja tunnetaipumuksia. Muut persoonallisuuden tasot rakentuvat ensimmäisen tason päälle. Toisena tasona ovat ihmisen henkilökohtaiset sopeutumistavat ja selviytymiskeinot. Ne viittaavat esimerkiksi motivaatioon, uskomuksiin ja tavoitteisiin. Ne ovat myös ensimmäistä tasoa alttiimpia muutoksille ja ympäristön vaikutuksille. Kolmantena tasona on ihmisen narratiivinen identiteetti, joka kuvaa henkilön käsitystä omasta itsestään. Narratiivinen identiteetti muokkautuu jatkuvasti uusien elämäkokemusten kautta, esimerkiksi lapsen syntymä tai läheisen kuolema voivat johtaa prosessiin, minkä seurauksena narratiivinen identiteetti ei ole enää entisensä. Se on myös riippuvainen kulttuurisesta kontekstista – millaisia asioita erilaisissa yhteisöissä arvostetaan ja pidetään tärkeänä, millaisia odotuksia eri sosiaalisille ryhmille asetetaan ja niin edelleen (vrt. McAdams 2013, 276–288.)

Kuvio 1. McAdamsin persoonallisuuden tasot.

McAdamsin (2012, 18–24) elämäntarinatutkimuksissa nousee esille myös se, miten ihminen käyttää kerronnassaan suoraa ja epäsuoraa ilmaisua. Myönteiset tunnetilat voidaan ilmaista kommentteilla ”asiat muuttuivat” tai ”menin eteenpäin”. Negatiivisen tilanteet taas voidaan kuvata tunnetilan perusteella, esimerkiksi henkilö koki ”toivottoman asian” tai henkilö tunsu olevansa ”turhautunut”. McAdamsin mallissa henkilöhahmon elämäntarinaa analysoidaan kiinnittämällä huomio keskeisiin teemoihin, yleiseen sävyyn kuten esimerkiksi optimismi/pessimismi, kielikuviin sekä huippu- ja pohjakohtiin.

Käyttämäni tutkimusmetodi on varsin lähellä lähilukua, missä tekstiä tarkastellaan yksityiskohtaisesti tekemällä siitä teoreettista viitekehystä apuna

käyttäen analyysia ja tulkintaa. Päädyin noudattamaan Hännisen (2018, 167–168) kolmevaiheista lukuohjetta. Ensimmäisellä lukukierroksella antauduin tarinan vietäväksi, eli seurasin sitä, mitä seuraavaksi tapahtuu ja miten henkilöhahmon tarina päättyy. Samalla pyrin avautumaan päiväkirjamaisten tekstiosuuksien sanomalle. Toisella lukukerralla juonta ei enää tarvitse jännittää - huomasin, että Sandran henkilöhahmo oli tullut suurin piirtein tutuksi. Tällöin minulla oli mahdollista havainnoida erilaisia vivahteita ja yleissävyn pieniä murtumia. Vasta kolmannella lukukerralla siirryin varsinaisesti aineiston analyyttiseen läpikäyntiin.

Tutkielmassani Sandran henkilöhahmon monimuotoiset päiväkirjamerkinnot joutuvat syvään tulkintaan tekstin eri kerroksista ja vihjeistä. Tärkeää on, etten tutkijana suhtaudu tekstiin ensisijaisesti objektina vaan dialogikumppanina. Koko tekstin ymmärtäminen on seurausta henkilöhahmon hermeneuttisesta tulkinnasta. Tällä tavalla Sandra personoituu ainutlaatuisesti yksilöksi kerros kerrokselta, vihje vihjeeltä.

3. KIRJOITTAJAN VALINNAT

Köngäs rakentaa henkilöhahmoon samastumista kirjoittamalla hahmon toimintatavoista, teoista ja ajatuksista. Niiden avulla lukija tunnistaa *Sandrassa* McAdamsin persoonallisuuden tasot niin seikkaperäisesti, että hän pystyy samastumaan kerros kerrokselta hahmoon. Erityisesti Sandran henkilöhahmon persoonallisuuspiirteet, sopeutumistavat ja narratiivinen identiteetti tulevat esille henkilöhahmon uskottavuuden, empaattisuuden ja sovinnaisuuden kuvauksissa. Nämä vastaavat hyvin McAdamsin (2012, 18–24) mainitsemiin keskeisiin teemoihin, mitkä elämäntarinatutkimuksissa nostetaan tarkastelun merkittäviksi kohteiksi.

3.1 Uskottava henkilöhahmo

Kirjoittajan valinnoilla on oleellinen merkitys henkilöhahmoon samastumisen kannalta. Ehkä tärkeimmäksi nousee se, miten tekijä sanoittaa henkilöhahmon uskottavuutta – ilman uskottavaa henkilöhahmoa lukija ohittaa hahmon nopeasti eikä samastumista pääse muodostumaan.

Vacklin (2015, 23–24) antaa kirjoittajalle muutamia ohjeita, miten hän onnistuu uskottavan henkilöhahmon kirjoittamisessa. Ensinnäkin kirjoittajan täytyy tutustua henkilöhahmoonsa. Jos kirjoittaja suhtautuu vähätellen, suurennellen tai muuten asenteellisesti henkilöhahmoonsa, hän välittää lukijalle oman suhtautumistapansa eikä suinkaan henkilöhahmon omaa näkökulmaa ja suhdetta maailmaan. Vasta tuntiessaan henkilöhahmonsansa kirjoittaja pystyy kirjoittamaan uskottavan ja erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa samankaltaisesti käyttäytyvän hahmon. Tätä Köngäs käyttää toistuvasti – Sandra toimii samansuuntaisesti hyvinkin vaihtelevissa tilanteissa. Esimerkiksi Sandran suhtautuminen kiivasluonteiseen ja sanavalmiiseen Maija-anoppiin on läpi kirjan pidättyväinen. Pääasiassa Sandra on maltillinen ja

diplomaattinen, mutta vaikeissa tilanteissa hän saattaa lähes pakon edessä ottaa ohjaavamman asenteen. Jannen ollessa sodassa, jää perheen toimeentulosta vastaaminen lähes täysin Sandran vastuulle. Kun perheen ruoka on lopussa, pyytää Sandra Maijalta apua. Maijaa pidetään naapurustossa ja kylillä hyvänä ennustajana. Joskus hän lähtee kulkemaan talosta taloon; hän ennustaa palkkiota vastaan vaikka kahvinporoista, koska aina on ihmisiä, jotka haluavat tietää tulevaisuudestaan erilaisia asioita.

Maijaa olen jo pari kertaa hätyyttänyt taloihin, muttei hänestä ole lähtijäksi. Pora vain, katselee pitkään ulos ja tervailee jalkojaan.⁵

Varsin maltillisesti Sandra suhtautuu myös tilanteeseen, missä Maija on vienyt Sandran ja Jannen perheeseen syntyneen lapsen kastettavaksi. Tapansa mukaan Sandra ei ilmaise omaa mielipidettään, toteaa vain jälkeen päin asian olevan ihan kohdallaan.

Maija vei viime pyhänä vauvan kasteelle ja lähti niin kiireessä, ettei muistanut kysyä meiltä nimeä. Hän oli itse sitten valinnut nimeksi pelkän Vihtorin. Hyvältähän sekin kuullosti.⁶

Samanlainen keskinäinen suhde on Sandralla ja Lyytillä. Monista asioista he ovat eri mieltä, mutta maltillinen Sandra ei näytä omia tunteitaan avoimesti. Kun Lyyti rakastuu talolliseen Feliksiin, närkästyttää ja vihastuu Sandra kovin mielessään. Hän tuntee yhteisön normit ja sosiaaliset rajat, joita ei ole tapana ylittää. Diplomaattisesti hän kuitenkin yrittää puhua Lyytille ja neuvoa häntä lopettamaan suhteen.

Yritin kerran saunassa vähän puhua Lyytille, mutta hän ei ottanut kuuleviin korviinsa, sanoi vain, etten minä ymmärrä heidän väleistään yhtään mitään, että he kuuluvat yhteen ja sillä siisti. En puhunut siitä sen enempää. Toivotaan parasta, että menisivät sitten naimisiin, mikäs siinä. Näitä hehtaarirajojen ylityksiä ei vain ole tällä kylällä juuri nähty.⁷

Taustatarinan kirjoittaminen on toinen keino kirjoittaa uskottava henkilöahmo. Vacklinin (2015, 24–28) mukaan tällöin viitataan tapahtumiin, jotka ovat tapahtuneet henkilöahmolle ennen varsinaisen tekstistä tulevan tiedon alkua. Kirjoittaja voi kirjoittaa taustatarinaa henkilön muistoille, myyteille, anekdooteille ja fantasioille. Uskottavuuden lisäksi taustatarina rakentaa henkilöahmon inhimillisyyttä. Taustatarina ei kuitenkaan saa olla sellainen, minkä kautta lukija tuntee henkilöahmon läpikotaisin. Mitä enemmän kirjoittaja jättää lukijan tulkinnan ja päättelyn varaan, sitä enemmän teksti tarjoaa lukijalle samastumispintaa.

⁵Köngäs, 2017, 214.

⁶Köngäs, 2017, 117.

⁷Köngäs, 2017, 124.

Köngäs sanoittaa Sandran henkilöhistorian taustatarinaa muistelemisen avulla. Päiväkirjamerkinnot alkavat siitä, kun Sandra ja Janne ovat menossa naimisiin. Heidät on jo kuulutettu ja häihin on aikaa enää reilu kuukausi. Heti ensimmäisessä päiväkirjamerkinnot Köngäs kirjoittaa jo Sandran muistelemassa menneisyyttä:

Kerran pikkupiikana jäin yksin Sankilan taloon vahdiksi muitten lähtiessä varhain aamulla Vilppulaan joulukirkkoon. Minun piti lämmittää taloa ja pitää tulia, olin vasta neljäntoista, jäin tietysti kun käskettiin, vaikka mieli teki kirkkoon.⁸

Toisessa päiväkirjamerkinnot Köngäs laittaa Sandran muistelemaan vaikeaa varhaislapsuuttaan. Isän kuoleman ja äidin sairastumisen jälkeen perheessä oli usein puutetta ruuasta. Äidin käskystä Sandra lähti peloistaan huolimatta pyytämään naapurista jauhoja, kaverikseen hän sai neljävuotiaan pikkusiskon.

Isän kuolema, äidin ilmeinen masentuminen, isosisäkon vauvan syntyminen, perheen häätö torpasta sekä huutolaiseksi ja sen myötä pikkupiiaksi joutuminen heti päiväkirjamerkinnot alussa luo selkeän taustatarinan Sandran henkilöhistorialle. Köngäs ei ole kuitenkaan kirjoittanut Sandran taustatarinaa liian yksityiskohtaiseksi. Myöhemmissä päiväkirjamerkinnot menneisyyden muistelemisen on vähäistä, joten Köngäs kirjoittaa heti kirjan alussa lukijalle riittävästi tietoa Sandran menneisyydestä. Samalla hän tarjoaa lukijalle mahdollisuuden rakentaa itse kuvaa Sandran henkilöhistoriasta.

Sandran varhaislapsuudessa on ollut runsaasti traumaattisia kokemuksia. Niistä kirjoittaminen syventää kiinnostusta henkilöhistoriaa kohtaan. Vacklinin (2015, 27) mukaan trauma on kirjoittajalle tehokas työkalu, koska sen avulla hän saa henkilöt kärsimään, ”ketään ei rakasteta niin paljon kuin ihmistä, joka kärsii, paitsi tietenkin ihmistä, joka kärsii syyttömästi.” Vacklin muistuttaa siitä, miten jo Aristoteles liittyy Runousopin epäoikeudenmukaisen kärsimyksen tragedian keskeiseksi tekijäksi.

Varhaislapsuuden kokemukset ja sisällissota aiheuttavat monenlaisia epäoikeudenmukaisia kärsimyksiä Sandran henkilöhistorialle. Köngäs hyödyntää sitä synnyttäen emotionaalisen yhteyden Sandraan. Lukija tuntee samoja tunteita kuin Sandra ja huolestuu hänen puolestaan. Siksi hän voi tuntea myös Sandran ilot ja surut. (Hiltunen 1999, 99–101.)

Köngäs luo uskottavuutta ja samalla laajentaa samastumispinta-alaa myös tekstin sisältörakenteen avulla. Kirja on selkeästi kuvausta sisällissodasta, mutta sodasta hän kirjoittaa vasta kirjan puolivälistä alkaen. Ennen sitä teksti on pääasiassa tyytyväistä kuvausta Sandran elämästä – avioituminen Jannen kanssa, lasten syntymät, torpan rakentaminen ja elämän asettuminen arkisiin kuvioihin. Näin lukija astuu askelen kerrallaan kohti vaikeita elämänvaiheita. Lukija kuitenkin tietää alusta

⁸Köngäs, 2017, 34.

alkaen sodan tulemisen, jo kirjan takakannen teksti luo kehyksen lukemiselle. Tekstin edetessä lukija kokee jännityksen ja helpotuksen vuorottelun. Lukija tuntee helpotusta, kun Sandra löytää rakastavan puolison vaikean lapsuuden ja nuoruuden jälkeen, kun hän kokee voivansa vaikuttaa omaan elämäänsä torpparina piikavuosien jälkeen, kun Janne palaakin kotiin oltuaan vuosia vankileirillä. Samastumiseen kutsuvassa tekstissä jännityksen on kiristyttävä kohti lopun huippukohtaa, jossa jännityksestä vapaudutaan mahdollisimman täydellisesti. Tällaisiksi loppuhuipennuksiksi Köngäs on kirjoittanut tilanteet, joissa Janne palaa sodasta, toipuu hiljalleen ja paranee Sandran avulla. (Vrt. Hiltunen 1999, 149–140.)

3.2 Empaattinen henkilöhahmo

Empaattinen henkilöhahmo herättää lukijassa samastumisen halun. Se haastaa lukijaa ottamaan kantaa tai ainakin pohtimaan suhdettaan elämän suuriin kysymyksiin: rakkauteen, suruun, kuolemaan, elämänmuutoksiin, vastoinkäymisiin. Samalla empaattinen henkilöhahmo opettaa lukijaa lukemaan myös itseään, mikä vahvistaa samastumisen rakentumista.

Arkiajattelussa empatia tarkoittaa ihmisen kykyä asettua toisen asemaan, kykyä ymmärtää asioita ja tilanteita toisen ihmisen näkökulmasta. Aaltola (2018, 49, 64) jakaa empatian muun muassa kognitiiviseen ja affektiiviseen empatiaan. Kognitiivinen empatia tarkoittaa ihmisen kykyä tunnistaa toisen tunteet, affektiivinen taas kokemusten ja tunteiden jakamista sekä siirtymistä itseemme – toisen hätä herättää hätää ja onnellisuus onnellisuutta. Empatia ei kuitenkaan ole itsestäänselvyys, sillä toisen ihmisen tilanteen näkeminen voi johtaa joko empaattiseen reaktioon tai oman hädän lisääntymiseen.

Köngäs käyttää tehokkaasti Sandran empaattisuutta kirjoittaessaan samastuttavaa henkilöhahmoa. Tekstissä empatia on läsnä sekä suorina että epäsuorina ilmaisuina. Pohtiessaan lapsuuttaan Sandra kertoo tilanteesta, missä hän menee pikkusiskonsa kanssa pyytämään naapuritalosta jauhoja. Talvella päivän lyhyys kuitenkin yllättää ja he palaavat kotiin jo illan hämärässä. Pimeys ja pakkanen pelottaa pikkusiskoja ja niin Sandra yrittää helpottaa siskon pelkoa ottamalla empaattisen rohkaisijan roolin:

Päivä muuttui siniseksi ja pimeä alkoi jo laskeutua, oli vaikea erottaa lumesta omia askeliaan. Hiljaa pelottivat kaikki äänet, vaikka minä sanoin, että puut siellä narisevat pakkasessa. Loppumatkan lauloimme ääneen, vaikka pakkanen kävi kurkkuun, sillä laulu lyhensi matkaa.⁹

⁹Köngäs, 2017, 40.

Läsnäoleva ja tuomitsematon kuunteleminen on ehkä oleellisinta empatian osoittamisessa. Aina empatian osoittaminen ei kuitenkaan tarvitse edes sanoja, riittää, että on toisen lähellä ja antaa hänen puhua, jos toinen kokee siihen tarvetta. Monissa tilanteissa Köngäs kirjoittaa Sandran empatian olevan usein juuri eleetöntä, toisen kuuntelemista ja lähellä pysymistä. Sisällissodan loppuvaiheessa Lyyti on turhaan käynyt Lahdessa etsimässä veljiään ja sulhastaan. Sandra huomaa, ettei tilanteesta ahdistunut Lyyti ollut tavanomaisen rohkea, kiivas ja tulieluinen. Hän on ”vaisumpi ja säikähtäneen oloinen”. Hiljainen Lyyti nostaa Annikin, Sandran nuorimman lapsen syliinsä. Päiväkirjaansa Sandra kirjoittaa:

Istuin hänen viereensä ikkunan edessä olevalle penkille kutimen kanssa, näin että lapsen pito rauhoitti häntä. Istuimme hiljaa.¹⁰

Köngäs kirjoittaa myös Sandran saavan osakseen empaattista suhtautumista. Synnytettyään kuolleen lapsen hän on kauan masentunut ja ahdistunut. Naapurissa asuva Kerkon emäntä ymmärtää Sandran tuskan ja lähettää hänelle vehnäjäuhoja ja kananmunia. Näin myös Kerkon emäntää voidaan pitää empaattisena henkilönä; toisen ihmisen kärsimyksen seuraaminen herättää empaattisessa ihmisessä usein lämmön ja myötätunnon tunteita kärsivää kohtaan.

Ilmaisuna ”empatia” oli vieras Sandran aikana ja hänen elämänsäpiirissään, joten Sandra tuskin ajatteli Kerkon emäntää empaattisena ihmisenä. Henkilöhahmon uskottavuutta lisää se, että Köngäs käyttää kirjoittamansa aikakauden ilmaisuja. Empatiaa voidaan kuvata monilla ilmaisuilla, esimerkiksi sanoilla *sympatia*, *myötäeläminen*, *myötätuntoinen* tai *hyväsydäminen*. Sandra toteaaakin:

Ne olivat säälilahjoja, kaksi kiloa sääliä, mutta mitä siitä, tarpeeseen tuli, sekin tiedettiin.¹¹

Empatiaa pidetään vuorovaikutuksellisenä ilmiönä, johon kuuluu empatian vastaanottamisen ilmaiseminen. Aina sitä ei ole mahdollista ilmaista suoraan empatiaa osoittaneelle henkilölle. Sandra paistaa säälilahjoista saamallaan jauhoilla ja munilla pannukakun. Hän jakaa palaset lapsilleen ja Maijalle ja kirjoittaa:

Reino nuoli suupieliään ja hymyili: ”Olipas hyvää”. Katsoin lapsen onnellista ilmettä, kovin harvinaiseksi käynyttä. Oli pakko kääntyä uuniin päin, etteivät lapset näkisi, kuinka minua itketti että sain annettua heille jokaiselle palan pannukakkua.¹²

Kun Sandra saa kokea Kerkon emännältä empatiaa, hän tunnistaa lapsensa ilon ja nautinnon pannukakusta ja kykenee ”asettautumaan Reinon saappaisiin”.

Köngäs vahvistaa henkilöhahmon empaattisuutta kirjoittamalla myös Sandran ja Lyytin välisestä vaikeasta suhteesta. Lyytin ja talollisen Feliksin seurustelusuhde

¹⁰Köngäs, 2017, 235.

¹¹Köngäs, 2017, 195.

¹²Köngäs, 2017, 196.

päättyy aikanaan. Lyytin on vaikea kestää sitä ja pikaistuksissaan hän juoksee lähijärveen pyrkimyksensä hukuttautumisen. Sandra näkee ja juoksee auttamaan, kun Reino-poika taluttaa tätiänsä kotiin. Köngäs kirjoittaa Sandran pohtimassa omia tunteitaan, mutta niitä hän ei empaattisena henkilöihahmona tuo esille kärsivälle läheiselle:

Jo oli löylynlyömää touhua, vaikka säälinkin Lyytiä silloin, kun hänet saatettiin hoippuen kotiin. Vein hänet saunalle ja riisuin märät vaatteet pois. Hän oli ihan mitäntekemättömässä tilassa, itki ja tyrski. Turha siinä oli sanoa, että olisi ajatellut ennakkoon, mitäs lähdit talollisen kyytiin. Siinä kävi vain Lyytiä sääliksi. Hän ei varmaan tiedä mihin silmänsä panisi, sillä ylpeäluontoiselle tappio on tietysti kahta kamalampi. ... kun peittelin Lyytin sivustavedettävään, hän vapisi vielä, mutta kiitti ja sanoi lähtevänsä heti huomenissa Vilppulaan uutta paikkaa kyselemään.¹³

Sandran henkilöihahmo tunnistaa hyvin tilanteen vaikeuden Lyytin näkökulmasta. Empatia edellyttääkin henkilöihahmolta eri tilanteissa sosiaalista herkkyyttä. Se tarkoittaa sitä, että hänellä on kykyä ottaa vastaan sosiaalisia signaaleja toisen mielen liikkeistä, joita ilmaistaan jopa pienen pienillä vihjeillä. Se edellyttää myös sitä, että henkilöihahmo tunnistaa yhteisön normit ja sosiaaliset säännöt. (Vrt. Taipale 2018.)

3.3 Sovinnainen henkilöihahmo

Sovinnainen henkilöihahmo toimii samalla tavalla kuin omat ikätoverit vastaavanlaisissa elämäntilanteissa. Hän on mukautuva, vaatimaton ja tunnistaa herkästi yhteisönsä psyykkisen ilmapiirin. Sanakirjan mukaan sovinainen ihminen on kaavamainen, tavanomainen, muodollinen ja hengetön. Hän noudattaa totuttuja käsityksiä ja tapoja ja pyrkii pitämään kiinni perinteistä esimerkiksi juhlapäivien vietossa. Sovinnaisuus näkyy helposti ystävällisyytenä, avuliaisuutena ja sympaattisuutena.

Sovinnaiset tavat toimia erilaisissa tilanteissa tulevat lähelle arjen rutiineja. Olen ymmärtänyt, että rutiineilla on tärkeä positiivinen merkitys ihmisen elämässä ja selviytymisessä esimerkiksi kriisitilanteissa. Ne tavallaan pitävät ihmisen pystyssä ja toimintakykyisenä luomalla rakenteita, jotka eivät vaadi jatkuvaa ylimääräistä ajattelua tai suunnittelua. Kaaoksen keskellä rutiinit kannattelevat ihmistä ja vahvistavat hänen hallinnan tunnettaan. *Sandrassa* kuvataan monia kriisitilanteita erityisesti siinä vaiheessa, kun Janne oli lähtenyt sotaan ja Sandra jää yksin kotiin vastaamaan kaikista elämän tarpeista.

¹³Köngäs, 2017, 136.

Perinteet pitävät sisällään erilaisia rutiininomaisia toimintoja. Häiden aattona tai hääaamuna on ollut perinteenä vielä 1900-luvun alussa lämmittää morsiamelle sauna, morsiuusauna. Tähän perinteeseen on sisältynyt myös erilaisia taikoja ja rituaaleja, kuten loitsuja ja lauluja. Yleensä saunottajana on ollut läheinen ystävä tai yhteisön vanhempi nainen. Todennäköisesti Sandrankin morsiuusauna on koristeltu puiden lehdillä ja oljilla ja lauteille on levitetty puhtaat lakanat.

Köngäs kirjoittaa siitä, miten Sandran häiden aatto on ollut kiireinen ja työntäyteinen. Hän on tehnyt töitä kuten muinakin päivinä ja pohtii:

Itseäni en ole juuri ehtinyt ajatella, onneksi kaikki on katsottuna valmiiksi, minulle laitetaan morsiuusauna vielä illalla, toivottavasti en tuuperru sitä ennen tai sitten siellä saunassa. Nostan aina puhtaaksi hakkaamani paidan suoraan kiehuvaan veteen pyykkipataan. Siinäkin tulee kuuma, koska on pidettävä huoli, ettei tuli sammu. Söin päivällä mustikoita oikein tosissani, alkoi huikoa, muuta en ole ehtinyt syödä, leipäpala on yhä koskemattomana, vain vettä olen hörpännyt tämän tästä. Ajatuskin siitä, että jaksaisin tanssata häissäni nurkasta nurkkaan, tuntuu yhä kaukaisemmalta.¹⁴

Sandran elämän kontekstissa - huutolainen, pikkupiika, maalaispiika, torpan emäntä - ahkeruutta on pidetty tavoiteltavana, ehkä jopa itsestään selvänä ominaisuutena. Helpotusta arjen tehtäviin ei tuo edes lähestyvät häät. Uskollisesti sovinnainen Sandra lähtee mukaan myös häitä edeltäviin perinteisiin riippumatta siitä, miten väsyneeksi hän itsensä tuntee.

Mielenkiintoista on myös tekstin rakenne. Köngäs kirjoittaa edellä kuvatun tilanteen muutamaan virkkeeseen. Teksti rytmittää tapahtumaa hyvin ja kuvaa uskottavalla tavalla ihmisen ajatuksenvirtaa. Köngäksen käyttämistä aikamuodoista ja tekstin rytmistä minulle syntyy vaikutelma siitä, että keskellä arjen puurtamista Sandran ajatukset karkaavat vain hetkittäin morsiuusaunaan ja tuleviin häihin. Ne eivät täytä hänen tunnetilaansa kokonaan, vaikka häät ovat odotetut ja tulevaisuus rakastetun kanssa näyttää valoisalta. Sandran ajatukset poukkoilevat nälän, väsymisen, työkiireiden, morsiuusaunan ja häiden kehällä.

Sandran henkilöahmon sovinnaisuutta Köngäs vahvistaa myös perinteisten hautajaisten kuvaamisella. Sandran perheessä Jannen Mikko-isän kohtalo aiheuttaa suurta surua. Mikko oli kävellyt rintamalinjan läheisyydessä Maijan tulkinnan mukaan katsomassa, mihin kranaatti oli lentänyt. Hänet oli pidätetty ja viety valkoisten esikuntaan kuultavaksi. Ilmeisesti häntä syytettiin urkinnasta ja ammuttiin parin päivän pidätyksen jälkeen. Hautajaiset ovat vaatimattomat, mutta noudattavat aikansa perinteitä niin pitkälle kuin olosuhteet sallivat.

Joimme kamomillateetä ja söimme voiässiä. Tuli juhlallinen olo, kun mieleen nousi ajatus siitä, kuinka hyvä appi Mikko oli minulle aina ollut. Sanoin sen ääneen ja silloin Mari sai

¹⁴Köngäs, 2017, 65.

itkun ulos. ...Minulle jäi siitä valkoisesta pöytäliinasta hyvä mieli. Siinä tuntui, että Mikko sai vähän arvoa, hänkin. Jos ei eläissään, niin sen yhden hetken kuoltuaan sentään.¹⁵

1900-luvun alussa hautajaisten koko ja tarjoilut riippuivat kuolleen henkilön varallisuudesta ja yhteiskunnallisesta asemasta. Pitäjän mahtimiesten hautajaiset näkyivät ja kuuluivat, köyhä pystyi ehkä tarjoamaan kahvit arkunkantajille. Mikon hautajaisista puuttui jopa kahvi, mutta kamomillaa omaiset pystyivät keräämään itse pelloilta ja pientareilta.

Edelleenkin Köngäs vahvistaa uskottavuutta henkilöahmon sovinnaisuudesta kirjoittamalla siitä, miten Sandra tunnistaa itsessään sovinnaisuuden. Esimerkiksi Köngäs ottaa kahden hyvin erilaisen henkilön, Sandran ja Lyytin, suhteen. Sisällissodan aikana Lyyti on töissä muualla, mutta hän poikkeaa välillä Sandran ja äitinsä luokse.

Rauhaton ja rahaton Lyyti tuli eilen Mäntästä ja kertoi, että jotkut naiset olivat vetäneet housut jalkaansa ja liittyneet punakaartiin, että he liikkuvat vartioimassa oikein pyssyjen kanssa. Minä en ole koskaan pyssyyn koskenut enkä koske. Joku roti sentään on oltava.¹⁶

Sovinnaiset naiset eivät tarttuneet aseisiin, vaikka olisivatkin osallistuneet taisteluihin punakaartin riveissä. He eivät myöskään pukeutuneet pitkiin housuihin, vaikka housujen käyttäminen oli toki punakaartilaisilla yleisempää kuin muilla 1900-luvun alun naisilla. Sisällissodan aikaan naisilla oli myös pitkä hiukset, mutta punakaartiin liittyvät naiset leikkauttivat ne usein lyhyiksi. Sandralle nämä olivat vieraita asioita eikä hän halunnut poiketa sovinnaisista tavoistaan.

Sandran henkilöahmo ei muutu merkittävällä tavalla tekstin vaiheissa lukuunottamatta teoksen viimeisiä sivuja. Silloin Janne palaa vankileiriltä sairaana ja erittäin huonokuntoisena. Siinä tilanteessa Sandra rohkaistuu vastustamaan Maijaa ja toimimaan vastoin totuttuja malleja.

Päivän pitäisi jo pidentyä, mutten näe siitä merkkejäkään, ulkona on pelkkää pitkää pimeää. Laitoin juuri uuden tervaskannon uuniin, oikein parhaan valitsin, että se lämmittäisi minun miestäni. Hän ei vastaa enää puheeseen, ja hänen hengityksensä oli koko viime yön lyhyttä, katkonaista pihinää. ... En kestä hänen hajuaan, vaan päätin pestä miehen vaikka mikä olisi. Maija varoitteli eikä suostunut viemään poikaansa saunaan. Minä suutuin, tein saunan pesään tulen ja hain Immin avuksi. Puhtaaksi Janne oli saatava, oli miten oli, sillä kuume oli viimein laskenut ... Maija suuttui, koska kerrankin en totellut häntä vaan pidin oman pääni. Hän lähti omalle puolelleen, kun Immi tuli.¹⁷

Henkilöahmon sovinnaisuutta kuvaa myös se, miten Köngäs kirjoittaa Sandrassa tapahtuvasta muutoksesta. Hän ei juurikaan päiväkirjamerkintöjen mukaan vastusta Maijaa tai tuo esille omia mielipiteitään, jos ne poikkeavat Maijan mielipiteistä. Sovinnainen ihminen välttää riitelyä ja pyrkii yleensä ratkaisemaan

¹⁵Köngäs, 2017, 208.

¹⁶Köngäs, 2017, 163.

¹⁷Köngäs, 2017, 181–182.

ristiriitoja rakentavalla tavalla ja kompromisseja etsien. Vasta kun on kysymys elämästä tai kuolemasta, Sandra toimii vastoin Maijan mielipiteitä. Jannea hoivatessa Sandra ei enää kuuntele Maijaa tai muita neuvonantajia vaan toimii täysin omien näkemystensä ohjaamana. (Vrt. Vacklin 2015, 72.)

4. TUTKIMUKSEN TULOKSET

Henkilöhahmoon samastuminen rakentuu pitkälti siitä, miten kirjoittaja muodostaa kuvaa hahmosta. Heidi Köngäs johdattelee lukijaa tehokkaasti kohti Sandran hahmoon samastumista sekä tekstin rakenteen että sisällön avulla.

Vaikka kirjoittaja itse ei välttämättä voi vaikuttaa teoksen takakannen tekstiin, johdattelee se lukijaa määrätietoisesti kirjan sisältöön. *Sandrassa* takakannen esittely ohjaa lukijan Suomen sisällissodan kontekstiin jo ennen lukemisen aloittamista. Lempeästi Köngäs kuljettaa lukijaa sodan aikakauteen kirjoittamalla teoksen puoliväliin asti Sandran elämän vaiheita avioliiton solmimisesta lasten syntymiin ja torpan rakentamiseen. Näillä, jopa sydämellisillä kuvauksilla, Köngäs sitouttaa lukijaa Sandran henkilöhahmoon, koska lukija on koko ajan tietoinen pian odottavista vaikeammista ajoista. Lukija tuntee sympatiaa, iloa, mielihyvää ja välillä jopa hilpeyttä Sandran puolesta erityisen syvästi – hän tietää, että teoksen loppuun asti samanlainen tunnemaailma ei jatku. Sodan syttymisen seurauksena Sandran elämä muuttuu enemmän selviytymistaisteluksi. Hän joutuu yksin vastaamaan torpan taksvärkeistä ja hoitamaan lapset, lisäksi perheellä on toistuvasti puutetta ruuasta. Elämässä on monenlaisia vaikeuksia. Erityisen vaikea tilanne on, kun Jannen lähdettyä sotaan Sandra huomaa olevansa raskaana. Hän synnyttää kuolleen lapsen. Tässäkin tilanteessa hän joutuu vastaamaan sekä neljän vanhemman lapsen että Maija-anopin elämästä taksvärkkien ohessa.

Henkilöhahmoon samastumisessa on tärkeää, että lukija tunnistaa itsessään ja omassa elämässään samankaltaisuutta hahmon kanssa. Köngäksen kirjoittamissa Sandran elämän onnellisten vuosien kuvauksissa on paljon sellaista, mitä monet lukijat voivat tunnistaa elämästään, esimerkiksi rakkaan elämänkumppanin löytäminen tai lasten syntyminen. Kun sitten vastaan tulee vaikeuksia, kirjoittaa Köngäs uudelleen ja uudelleen siitä, miten Sandra selviytyy moninaisista tilanteista. Lukija tuntee myötätuntoa Sandraa kohtaan. Samoja tunteita hän voi tuntea myös

itseään kohtaan oman elämänsä vaikeissa tilanteissa, mikä vahvistaa fiktiiviseen henkilöhahmoon samastumista.

Tekstin sisällössä tutkin kirjoittajan keinoja rakentaa henkilöhahmoon samastumista käyttämällä McAdamsin kolmikerroksista persoonallisuusmallia (kuvio 2). Henkilöhahmon syvä tunteminen on kirjoittajalle oleellisen tärkeää, jotta hän pystyy kirjoittamaan uskottavan tarinan ja luomaan hahmolle toistuvia käytösmalleja eri tilanteissa. McAdamsin mukaan ihmisen tunteminen edellyttää kaikkien persoonallisuuden tasojen tuntemista. Sandran henkilöhahmossa on tunnistettavissa kaikki tasot: persoonallisuuspiirteet, sopeutumistavat ja selviytymis- ja sopeutumistavat sekä hahmon narratiivinen identiteetti. Köngäs kirjoittaa niin, että Sandran päiväkirjamerkinnot avaavat kaikkia näitä tasoja.

Kuvio 2. Köngäksen käyttämät elementit samastuttavan henkilöhahmon rakentamisessa McAdamsin kolmikerroksisen persoonallisuusmallin pohjalta.

Sandran henkilöhahmossa on tunnistettavissa selvimminkin kolme piirrettä: luotettavuus, empaattisuus ja sovinnaisuus (kuvio 2), joita voisi kutsua McAdamsia mukaellen keskeisiksi teemoiksi. Näitä piirteitä Köngäs hyödyntää tehokkaasti ja monipuolisesti auttaen samalla lukijaa samastumaan Sandran hahmoon. Köngäs kirjoittaa yksityiskohtaisesti arjen tapahtumista, mutta kuvaa samalla riittävän laajalaisesti tilanteita, joissa hän rakentaa esimerkiksi hahmon taustatarinaa.

Köngäs käyttää vaihtelevasti sekä suoria että epäsuoria ilmaisuja. Varsinkin hänen käyttämänsä epäsuorat ilmaisut antavat lukijalle mahdollisuuden rakentaa itse,

oman kokemusmaailmansa pohjalta, kuvaa henkilöahmosta ja samalla koko tarinan sisältöä. Köngäksen tekstissä tämä korostuu erityisesti uskottavan taustatarinan rakentamisessa. Tavoitteena on, että kirjoittaja tarjoaa sopivassa määrin rakennusaineita lukijan tulkinnan ja päättelyn varaan; mitä enemmän lukija pystyy itse rakentamaan uskottavaa henkilöahmoa, sitä enemmän teksti tarjoaa lukijalle samastumispintaa.

5. POHDINTA

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää sitä, miten 2000-luvun tekijä kirjoittaa sadan vuoden takaisesta henkilöahmosta samastuttavan hahmon. Taitavana kirjoittajana Heidi Köngäs onnistuu mielestäni hyvin tavoittamaan sisällissodan aikaisen nuoren naisen kokemusmaailman ja välittämään hänen elämästään sellaisia ulottuvuuksia, joiden avulla lukija pystyy samastumaan hahmon piirteisiin. Toki ajattelen, että ihanteellinen lukija teokselle on vähintään keski-ikäinen naisoletettu henkilö. Sen verran tukevasti teksti nojautuu yhtenäiskulttuurisiin käsityksiin esimerkiksi sukupuolittuneista rooleista. Nuoremman lukijan samastuminen Sandran henkilöahmoon saattaa olla vaikeampaa.

Tutustuessani tutkimuskysymykseni aihepiirin taustakirjallisuuteen ja käytettyihin teorioihin, löysin McAdamsin käyttämän elämäntarina-analyysin. Pidän sitä varsin osuvana tutkimusaiheeni näkökulmasta. McAdamsin teoria irtautuu pelkästään tavanomaisista piirreteorioista tai narratiivista. Ihmisen persoonallisuus koostuu näistä molemmista ja elää, hengittää ja muuttuu koko eletyn elämän mukana. Tutkimusmetodina Hännisen kolmevaiheinen lukuohje auttoi tunnistamaan McAdamsin elämäntarina-analyysin persoonallisuuden tasot eli henkilöahmon persoonallisuuspiirteet, sopeutumistavat ja narratiivisen identiteetin.

Kiinnostavaa olisi tutkia Sandran henkilöahmon vielä hienovaraisempia sävyjä, esimerkiksi iloisuutta ja pohdiskelevuutta. Vaikea sanoa, löytyisikö niiden kautta merkkejä siitä, miten Köngäs rakentaa samastumisen polkuja. Nyt tällaiset hahmon ominaisuudet jäivät pois, koska niiden tunnistaminen tekstistä ei ollut niin selvää kuin keskeisimpinä teemoina esiin nousseet uskottavuus, empaattisuus ja sovinnaisuus. Olettaisin, että Lyytin ja Klaaran päiväkirjamerkinnot olisivat saattaneet tuoda myös näitä hienovaraisempia piirteitä esille Sandran henkilöahmosta.

Toinen kiinnostava tutkimusaihe nousee kirjoittajan tarjoamista henkilöahmojen rooleista. Jo tekstin alussa Köngäs nostaa keskiöön naiset.

Ensimmäinen havaintoni on se, että koko teksti pohjautuu Sandran viisikymppisen tyttärentyttären Klaaran ullakkolöytöihin, mitkä sysäävät hänet selvittämään tarkemmin isoäitinsä elämää. Harvoin kirjallisuudessa nostetaan näinkin vahvasti keskiöön keski-ikäinen nainen. Kaikki muutkin kirjan merkittävimmät henkilöahmot ovat naisia, miehet toimivat sivurooleissa. Sukupuolentutkimus tarjoaa monenlaisia houkuttelevia tutkimuskysymyksiä aiheeseen. Itse kuitenkin välttäisin vahvasti sukupuolisidonnaista tutkimusotetta. Mieluummin pohtisin esimerkiksi sitä, millaisilla keinoilla Köngäs rakentaa erilaisia roolimalleja henkilöahmoilleen.

Kaiken kaikkiaan koin mielenkiintoiseksi tutkia henkilöahmon samastuttavuutta kirjoittamisen näkökulmasta. Heidi Köngäksen *Sandra* soveltui hyvin tähän. Oma tutkimusprosessiani kuvaa hyvin teoksen loppusanat:

Avasin vähän silmiäni ja näin ikkunalasiin piirtyneet lumikukkien kuviot, joihin varovainen auringonkiilto osui.¹⁸

¹⁸Köngäs, 2017, 285.

KIRJALLISUUS

Tutkimusaineisto

Köngäs, H. 2017. Sandra. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Lähteet

Aaltola, E. 2018. Empatia. Myötäelämisen tiede. Helsinki: Into Kustannus Oy.

Hiltunen, A. 1999. Menestystarinan anatomia. Aristoteles Hollywoodissa. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Hosiaislouma, Y. 2016. Kirjallisuusoppi. Aapisesta äänirunoon. Helsinki: Avain.

Hänninen, V. 2018. Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Jyväskylä: PS-kustannus, 161–179.

Käkelä-Puumala, T. 2008. Persoona, funktio, teksti – henkilöhahmojen tutkimuksesta. Teoksessa O. Alanko-Kahiluoto & T. Käkelä-Puumala (toim.) Kirjallisuuden tutkimuksen peruskäsitteitä. Helsinki: SKS, 240-270.

McAdams, D.P. 2012. Exploring Psychological Themes through Life-narrative Accounts. Teoksessa J.A. Holstein & J.F. Gubrium (toim.) Varieties of Narrative Analysis. Los Angeles, CA: Sage, 15-32.

McAdams, D.P. 2013. The Redemptive Self: Stories Americans Live By. New York, NY: Oxford University Press.

Oksanen, M. 2011. Henkilö on tietenkin oikeassa ja kirjailija väärässä- Kirjoittajan tekemät valinnat henkilöhahmojen luomisessa. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Palmer, A. 2004. Fictional Minds. Lincoln and London: University of Nebraska Press.

Pitkäperko, E. 2022. Samalla joku, mutta ei kuitenkaan kukaan. Anni Saastamoisen Sirkan päähenkilön samastuttavuus ja yhteiskunnallisuus. Kandidaatin tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Vacklin, A. 2015. Henkilöhahmo. Teoksessa A. Vacklin & J. Rosenvall (toim.) Käsikirjoittamisen taito. Helsinki: Like Kustannus Oy, 15–52.

Lisäluettavaa

Aristoteles. Runousoppi. Teoksessa T. Heinonen & A. Kivimäki & K. Korhonen & T. Korhonen & H. Reitala & Aristoteles Aristoteleen runousoppi. Opa aloittelijoille ja edistyneille. 2012. Helsinki: Teos, 175–235.

Kahden kauppa. Juhlatietoa, kuvia ja kertomuksia suomalaisista häistä. 1995. T. Kaivola (toim.) Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.

Taipale, J. 2018. Sosiaalinen havainto: affektiivisuus, empatia ja tunnistaminen. Teoksessa H. Laiho & M. Tuominen (toim.) Havainto: Suomen Filosofisen Yhdistyksen yhden sanan kollokvion esitelmiä. Reports from the Department of Philosophy, 40. Turku: Turun yliopisto, 256–262.